

• פרק ב •

דין יין מצוה

מפשיט הגמרא בנזיר (ג,ב-ד,א) משתמע שנזיר צריך לקדש ולהבדיל על יין, משום שזו חובה שהושבענו עליה בהר סיני, ואין בכוחו של נדר הנזירות לבטל חובה זו, שהיא מהתורה.

בפרק זה נברר, האם אכן כך יש לנהוג למעשה, או שמא אסור לנזיר לשתות יין גם בקידוש, בהבדלה ובמצוות נוספות.

א. ארבע שיטות ראשונים בביאור הסוגיה בנזיר

בגמרא בנזיר (ג,ב-ד,א) נאמר:

”ורבי שמעון נמי, הכתיב ‘מיין ושכר יזיר’! ההוא מיבעי ליה לאסור יין מצוה כיון הרשות. מאי היא? קדושתא ואבדלתא? הרי מושבע ועומד עליו מהר סיני! אלא כי הא דאמר רבא: שבועה שאשתה, וחזר ואמר הריני נזיר, אתיא נזירות חיילא על שבועה. ורבנן נמי הא מיבעי ליה לאסור יין מצוה כיון רשות“.

בביאור גמרא זו נחלקו הראשונים, וארבע שיטות נאמרו בפירוש הסוגיה:

א. שיטת המפרש לנזיר¹⁴⁶ והראב”ן

המפרש לנזיר (ד,א ד”ה והרי) מסביר, שיון המצוה שהנזיר אסור בו (כמו יין הרשות) אינו יין של קידוש והבדלה, שכן על אלו אנו מושבעים מהר סיני וחיובם הוא מהתורה, אלא הכוונה היא לאדם שנשבע לשתות כוס יין, ואח”כ קיבל על עצמו נזירות, ששבועתו נדחית מפני הנזירות, ואסור לו לשתות את היין, אע”פ שנשבע על כך.

146. הפירוש לנזיר שנדפס בגמרות שלנו אינו של רש”י.

וכך כתב בפירושו להלן מד, א:

"לאסור יין מצוה – שנשבע עליו, כיון רשות, וכדר"ש בפ"ק (דף ג:), והאי דמותר בקידושא ואבדלתא – דלא חשיב ליה הותר מכללו, משום דלא חל עליו מעולם נזירות, משום דנשבע ועומד מהר סיני הוא, ומותר מכללו לא קחשיב ליה אלא היכא דחייל ואח"כ מישתרי בהו".

וכן הוא בראב"ן (בשאלות ותשובות שבסוף הספר):

"אלא כך נראה לי פירושו: מאי הוא קידושא ואבדלתא, והרי מושבע ועומד מהר סיני הוא, וכיון שמצוה לקדש על היין מן התורה, אין נדר הנזיר בסתם חל עליו, אלא במפרש שיאמר הריני נזיר מיין מצוה דהיינו קידוש, כדתנן בנדריים שהנדרים חלין על דבר מצוה כדבר הרשות. כיצד? קונם סוכה שאני עושה, לולב שאני נוטל, תפילין שאני מניח, אלמא במפרש חיילי ולא בסתם; ותו לא מידי".

זאת אומרת שכל עוד הנזיר לא אמר בעת קבלת נזירותו באופן מפורש שהוא יהיה נזיר מיין מצוה, הוא חייב ביין מצוה, ומה שנזר בסתם אינו מבטל את חובתו לקדש על היין.

ב. שיטת הרמב"ם, ר"ת,¹⁴⁷ הרא"ש, הרשב"א,¹⁴⁸ ועוד – חובה מן התורה לקדש את יום השבת בדברים, אך החובה לקדש על יין דווקא היא מדרבנן בלבד, ולכן נדר הנזירות דוחה מצוה זו, ואסור לנזיר לקדש או להבדיל על יין.

ואמנם תוס' (נזיר ד, א ד"ה מאי היא) מודים שמפשט הגמרא לפי הנוסח שלפנינו משתמע שקידוש על היין הוא מהתורה, והנזירות אינה יכולה לדחות מצווה זו, אלא שהם מקשים על כך מספר קושיות (שם):

1. גם אם החובה לשתות יין בקידוש ובהבדלה הייתה חובה מהתורה, חובה זו הייתה נדחית מפני נדר הנזירות, שנאמר 'מיין ושכר יזיר', ודרשו מפסוק זה, שהוא לכאורה מיותר, לאסור יין מצוה כיון הרשות.

147. מובא בתוס' בנזיר וכדלהלן, וכן כתב בספר הישר, חלק החידושים, סימן סב.

148. שו"ת הרשב"א ח"א סי' תרי"ד.

2. מדוע אומר רבא שאם נשבע לשתות יין ונדר נזירות, שבועתו בטלה? והרי שבועה זו חזקה מהנזירות, וגם עליה הוא מושבע ועומד מהר סיני (כמו שהוא מושבע ועומד לקדש ולהבדיל על היין)!

3. קידוש על יין אינו מהתורה, ודרשת חז"ל: 'זכור את יום השבת לקדשו – זכרהו על היין' (פסחים קו,א) הינה אסמכתא בעלמא. הרא"ש מוסיף לזה ראייה מכך שניתן לקדש על הפת, הרי שקידוש על היין דווקא אינו מהתורה.

4. גם אם נאמר שקידוש על היין הוא מן התורה, הבדלה ודאי אינה מן התורה (רא"ש).

מכוח קושיות אלו, ראשונים אלו משנים את גרסת הגמרא, וגורסים: "מאי היא? קידושא ואבדלתא? וכי מושבע ועומד מהר סיני הוא?!"

לפי גרסה זו, כוונת הגמרא היא שיין המצווה האסור לנזיר הוא יין קידוש והבדלה, כי חיובו הוא רק מדרבנן ולא מהר סיני, ולכן לא צריך פסוק מיוחד ('מיין ושכר יזיר') כדי ללמדנו שיין זה אסור לנזיר, כי ברור שחיוב דרבנן אינו חל במקום איסור תורה. ומה שצריך בשבילו פסוק מיוחד, הוא יין שאדם נשבע לשתותו ואח"כ נדר נזירות, כיוון שבועה זו היא מהתורה, ולכן בא הפסוק 'מיין ושכר' ללמדנו שגם יין זה – אסור לנזיר לשתותו.

ואכן, כך גם פוסק הרמב"ם (נזירות ז,יא):

"הנזיר מותר בטומאת מת מצוה ובתגלחת מצוה, ואסור ביין המצוה כיון הרשות, כיצד? מי שנשבע שישתה היום יין שהרי מצוה עליו לשתות, ואחר כך נדר בנזיר – חלה נזירות על השבועה ואסור ביין, ואין צריך לומר שהוא אסור ביין קידוש והבדלה שאינו אלא מדברי סופרים."

ג. שיטת תוספות והרוקח – לא רק מצוות הקידוש היא מהתורה אלא גם קידוש על יין הוא מהתורה, אלא שדין 'המברך צריך שיטעום' – הוא דין מדרבנן, ולכן נדר הנזירות האוסר על נזיר לשתות יין גובר על המצוה לטעום מיין הקידוש, שהיא מדרבנן, ולכן אסור לנזיר לשתות יין, אך מצוה עליו לקדש על יין.

זה לשון התוספות (פסחים קו,א ד"ה זוכרהו):

"ועוד מצינו למימר, דקידוש על היין דבר תורה, אבל הא דאמר המברך צריך שיטעום זהו מדרבנן."

וכן כתב הרוקח בספרו (הל' שבת סימן נב):

"וקיימא לן בשלהי פ' בכל מערבין (עירובין מ,ב) המברך צריך שיטעום, הוא או אחר, מדקאמר ליתביה לינוקא. ומאחר שיכול להטעימה לאחר, היינו דאמר בריש מסכת נזיר (ג,ב) מיין ושכר יזיר – לאסור יין מצוה כיון רשות. מאי היא קדושה ואבדלתא וכי מושבע ועומד מהר סיני, פירוש להטעימו".

ד. שיטת שבלי הלקט (סי' ק"ל): לכתחילה על הנזיר לקדש על פת, אך אם קידש בטעות על יין – הוא חייב לשתותו.

וזו לשונו:

"וכן מצינו במס' נזיר דאמר התם נזיר חייב בקידוש היום לשתות מאחר שקידש ביין והתם מפרש טעמא, וכן מי שנדר שלא לאכול וקידש על הפת – חייב לאכול, מיהו אנן לא שרינן ליה לכתחלה שיקדש הנזיר על היין, אלא יקדש על הפת ויפטר מן היין, אבל אם מיהר וקידש – חייב לשתות, וכן מי שנדר שלא לאכול אל יקדש בתחילה על הפת, שהרי יכול לקדש על היין וליפטר, דאמר ריש לקיש: כל מקום שאתה מוצא עשה ולא תעשה ויש לך לעשות שניהם, אם אתה יכול לקיים את שניהם – מוטב, ואם לאו – יבוא עשה וידחה את לא תעשה. וכיון בקידוש לא תעשה הנדר ועשה זכירת הקידוש בפת או ביין, והוי נמי כמי שלא נדר בו לכתחילה וישתה, דאין נזירות חלה על יין של קידוש, מאחר שהוא מצוה לקדש בו".

ב. פסק האחרונים: החובה לקדש על יין היא מדרבנן

בדברי השו"ע והרמ"א אין התייחסות ישירה לשאלה האם קידוש על יין דווקא הוא מהתורה או מדרבנן, אך האחרונים מסבירים שהלכות מסוימות שנפסקו להלכה בנויות על כך שקידוש על יין הוא מדרבנן ולא מדאורייתא. וכך כותב המשנ"ב בפתיחתו לסימן רעא, העוסק בהלכות קידוש בשבת (סק"ב):

"כתב הרמב"ם פכ"ט מהלכות שבת: מצות עשה מן התורה לקדש את יום השבת בדברים, שנאמר זכור את יום השבת לקדשו, כלומר זכרהו זכירת שבח וקידוש וכו', ומדברי סופרים שתהא זכירה זו על כוס של יין, וכן כתבו התוספות

[בסוכה דף ל"ח ובנזיר דף ד'] דעל היין הוא רק מדרבנן. וכתב המגן אברהם דלפי זה מדאורייתא בקידוש שאומר בתפלה סגי, דקרא כתיב זכור את יום השבת והרי זכר אותו, וקידוש במקום סעודה מדרבנן, כמו שכתב הבית יוסף בסימן רס"ט. והביא המגן אברהם ראיה לזה מן הגמרא דיוצא מן התורה בתפלה, עד כאן. אם ספק לו אם קידש או לא – אין צריך לחזור ולקדש, דספיקא דרבנן לקולא [פמ"ג]. גם דקטן שהגיע לחינוך יכול להוציא לפי זה אפילו לגדול בקידוש, אם הגדול התפלל כבר, ואולם יש לפקפק בזה הרבה, דהא קיימא לן לעיל בסימן ס' ס"ד דמצות צריכות כונה לצאת בעשיית המצוה, ומסתמא אין מדרך העולם לכיין לצאת את המצות עשה דזכור בתפלה, כיון שיש לו יין או פת ויכול לקדש עליהן אח"כ בברכה כדין".

נמצא, אפוא, שהמשנ"ב מביא כמה הלכות שהובאו בפוסקים, המבוססות על כך שחובת היין בקידוש היא מדרבנן:

א. מי שיצא ידי חובה מדאורייתא בקידוש בתפילה, אם שכח והוא מסופק אם קידש על יין או לא – אינו צריך לחזור ולקדש (פמ"ג).

ב. קטן יכול לקדש ולהוציא ידי חובה את שאר המסובין אם התפללו כבר וקיימו בתפילה את חובת הקידוש מן התורה (אלא שהוא מפקפק בזה מטעם אחר, משום שמצוות צריכות כוונה, ומסתמא אדם לא מתכוון לצאת ידי חובת הקידוש בתפילתו).

יש לזה גם נפק"מ נוספות, כגון שאפשר לקדש על פת (שו"ע רעב, ט), ועוד. על כל פנים דין זה הוא מוסכם לכל הפוסקים, שקידוש על יין הוא מדרבנן.

ג. סיכום

אמנם מפשט הגמרא בנזיר (ג, ב-ד, א) משתמע שנזיר חייב ביין מצוה כקידוש והבדלה, אך רוב הראשונים משנים את גרסת הגמרא, וקובעים שנזיר אסור לקדש על יין מצוה, כי הוא אינו מושבע ועומד על כך מהר סיני, כיון שזוהי מצוה מדרבנן בלבד, הנדחית מפני חובת הנזירות שהיא מדאורייתא. השו"ע והרמ"א פוסקים כדעה זו, כאמור לעיל. לפיכך, מוסכם שלמעשה אסור לנזיר לשתות יין במצות קידוש או הבדלה, וכן במצות ארבע כוסות בפסח, שבע ברכות, או ברית מילה.